

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА
ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Кафедра права

КУРСОВА РОБОТА

З дисципліни

Кримінальне процесуальне право України

на тему:

**«ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ»**

Виконала:

студентка групи Пб-11

Кладько Вікторія

Науковий керівник:

к.ю.н. Денисовський М. Д.

Тернопіль, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....	5
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....	10
2.1. Передання неповнолітнього чи обвинуваченого під нагляд.....	11
2.2. Допит неповнолітнього у кримінальному провадженні.....	13
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....	17
ВИСНОВКИ.....	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28

ВСТУП

Боротьба зі злочинністю серед неповнолітніх є однією з основних проблем національних правоохоронних органів. До того ж даний вид злочинності є поширеним серед всіх націй, соціальних груп, та переважає у промислово розвинених країнах, котрі мають великі міста.

Проте сьогодні проблема злочинності неповнолітніх набуває резонансу. За даними статистики 30% всіх злочинів в Україні скоєно неповнолітніми. Багато дорослих здійснюють злочини руками підлітка, аби уникнути покарання. У Великій Британії кожен третій неповнолітній зізнався, що вчинював злочин. Тому не дивно, що опитування показують, що 43% опитаних дорослих вважають неповнолітніх загрозою для себе та своїх дітей.

Високий рівень злочинності нерідко пов'язаний із соціальною та економічною кризами. Це викликає необхідність у створенні умов, завдяки яким діти не будуть схильні до скоєння злочинних діянь.

Увага до кримінального провадження щодо неповнолітніх набуває все більшого резонансу в умовах сучасного розвитку кримінального процесу. Це зумовлено закріпленням в Конституції України положень щодо основних гарантій прав дитини, відповідно органи державної влади та місцевого самоврядування, а також правоохоронні органи зобов'язані забезпечувати нормальне функціонування механізмів, які стосуються забезпечення дітям та молоді належного захисту, і правового в тому числі. А з появою міжнародно-правових актів, націлених на охорону прав дитини, та їх імплементація до національного законодавства стало неможливим залишати без уваги дане питання.

Загалом, специфіка даного провадження полягає в особливій психологічній складовій, що пов'язана із віковим фактором суб'єкта. Саме тому держава створила ряд додаткових процесуальних гарантій щодо захисту прав та законних інтересів осіб, що не досягли повноліття. Одночасно з

існуванням прогресивних кроків в цьому напрямку та позитивних змін, існує рід невіршених проблем, що стосуються і досудового розгляду, і судового провадження, які формують недосконалість судової системи.

Кримінальному провадженню щодо неповнолітніх належить окреме специфічне місце серед кримінально-процесуального законодавства. З одного боку таке провадження ґрунтується на загальних положеннях кримінального процесу та є його частиною, з іншого має своєрідну специфіку та виділене в окреме провадження.

Об'єктом даного дослідження виступає суспільні правовідносини, що складаються у процесі кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Предметом дослідження виступає особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Метою дослідження є спроба сформуваи особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх.

РОЗДІЛ 1. ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх встановлюється за загальними правилами КПК України з урахуванням особливостей, передбачених гл. 38 КПК України.

Згідно з правилами ст. 484 КПК України передбачено, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх, у тому числі щодо кількох осіб, принаймні одна з яких є неповнолітніми, провадиться слідчим, спеціально уповноваженим керівником органу досудового розслідування. розслідування неповнолітніх. У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, у тому числі при застосуванні примусових заходів виховного характеру, слідчі, прокурори, слідчі судді, суди та всі інші особи, які беруть участь у провадженні, зобов'язані вчиняти дії, яке найменше суперечать укладу життя підлітка, відповідного його віковим і психологічним особливостям. А також мають роз'яснювати правила процесуальної поведінки, характер рішення та його значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вжиття всіх інших заходів, щоб уникнути негативного впливу на підлітка.[2]

Дані положення застосовуються у кримінальному провадженні щодо осіб, які не досягли 18-річного віку і які вчинили кримінальне правопорушення.

Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх закріплюються у ст.485 КПК України і є доповненням до основних обставин, що встановлені у ст. 91 КПК України.

До них відносяться:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За

наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення. [2]

Дані обставини повинні бути досліджені та з'ясовані дуже детально і це вкрай важливо для такої категорії справ. Доктрина кримінального процесуального права поділяє обставини, які належать до з'ясування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх на загальні, тобто такі, що з'ясовуються по всіх категоріям справ, та спеціальні, які закріплені суто для справ щодо неповнолітніх.

Встановлення віку підозрюваного є основним, що мають перш за все зробити працівники правоохоронних органів, адже цей фактор має значення при встановленні досягнення особою на момент вчинення діяння віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння (ст.22 КК). Тобто мається на увазі не тільки особи до досягнення повноліття, а й ті, що досягли повноліття, але при вчиненні злочину були ще неповнолітніми.

Особа вважається такою, що досягла віку, якого настає кримінальна відповідальність, не в день народження, а по його закінченню, тобто після 00:00 години цього дня. При встановленні віку неповнолітнього днем його народження вважається останній день того року, котрий є визначеним експертом, а при встановленні віку, що обчислюється роками, суд має виходити з визначеного експертами мінімального віку особи.

Це також має значення при досудовому розгляді і судовому розгляді питання про забезпечення обов'язкової участі захисника (ч.2, ст.52 КПК України), допуску до участі в провадженні законного представника та інших осіб (ст.44, 488, 491, 496 КПК України), при застосуванні спеціального для

неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді передання останнього під нагляд (ст. 493 КПК України).

А також при вирішенні судом питання про можливість застосування до особи примусових заходів виховного характеру (ст. 97, ч.2, ст.105 КК України). До того ж, варто не забувати, що неповноліття є пом'якшуючою обставиною (п.3, ч.1, ст. 66 КК України).

Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ст.3 КПК України). Важливо, що визначені законом особливості провадження щодо неповнолітніх застосовуються у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами, які не досягли 18-річного віку. Тобто навіть, якщо особа під час кримінального провадження досягне повноліття, ці особливості повинні й далі застосовуватися.

Під час провадження не менш необхідно встановити ставлення підлітка до скоєного діяння. Це важливо для індивідуалізації кримінальної відповідальності, призначення справедливого покарання чи обрання виду примусового заходу виховного характеру. Зокрема це відіграє роль при вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, що пов'язане з дійовим каяттям (ст.45 КК України, ст. 285-288 КПК України) або у випадку примирення з потерпілим (ст.46 КК України, ст. 468, 469, 471 КПК України).

Поняття умов життя на виховання неповнолітнього не розкривається у положеннях КК та КПК України, не міститься перелік затверджених моделей умов життя та виховання.

До відомостей, що належать з'ясувати належить:

1) факти про сім'ю, а саме: ПІБ батьків, освітній рівень, місце роботи, кількість дітей на утриманні, соціальний статус, матеріальний стан, відношення батьків до виховання дитини.

Зазначені дані мають значення через те, що саме сім'я напряму впливає на психічний стан неповнолітнього, його морально-етичні переконання, характер, звички, життєві принципи тощо.

2) факти про навчання та роботу, а саме: дані про школу, де навчається, клас, успішність, поведінка під час занять, коло товаришів тощо. Якщо неповнолітній має роботу, слід також з'ясувати місце роботи, посаду, рівень заробітної платні, чи були дисциплінарні проступки та чи має можливість та бажання поєднувати з навчанням.

Місце навчання дає слідству важливі дані, завдяки яким є шанс встановити: взаємовідносини в колективі, рівень заінтересованості в навчанні та позакласній роботі, позитивні та негативні якості особи, його інтереси та як проводить вільний від навчання час. Що є найголовнішим, так це визначення, чи відповідає реальний психічний та розумовий розвиток неповнолітнього його офіційному віку, чи є наявність відставання від розвитку і якщо є, з яких причин.

Також підлягають встановленню факти психофізіологічного стану неповнолітнього, хоча напряму КПК це не закріплює. Самі по собі вони не є проявом антисоціального розладу, але можуть бути додатковими умовами для скоєння кримінального діяння. [5]

До них можуть належати нерівномірний, чи здебільш бурхливий розвиток організму в період статевого дозрівання, зміни в характері (підвищена конфліктність, зокрема з батьками, невпевненість у собі, відстороненість від однолітків та членів сім'ї тощо).

Кримінальним кодексом України встановлюється, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, тому якщо експертиза встановлює зворотне, дії такої особи не тягнуть за собою кримінальної відповідальності. Для вирішення даного питання скликається та назначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Підсумовуючи вищевикладене, треба зазначити, що при доказуванні вини неповнолітніх необхідно враховувати сукупність багатьох факторів, як

то недостатність життєвого досвіду, знаходження на стадії формування принципів та правил життя, життєвих пріоритетів, підвищена емоційність, схильність до наслідування, переоцінка особистих здібностей тощо.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

За даними офісу Генерального прокурора, упродовж декількох останніх років спостерігається тенденція до зниження рівня дитячої злочинності. Наприклад, порівняно з 2019 роком у 2020 році цей показник знизився на 9% (з 4 тис до 3,7 тис), на 16% зменшилася кількість неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення (з 3,5 тис до 2,9 тис). [7] Проте, бачимо, що попри зменшення підліткової злочинності, вона все ще займає міцну позицію.

Досить часто до дітей суди застосовували примусові заходи виховного характеру (щодо 420 дітей). Як правило, суди передавали неповнолітнього під нагляд батьків – 234 випадки, дещо рідше застосовували застереження – 136 випадків, обмеження дозвілля – 44 випадки, передання неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи – 9 випадків. [8]

Кримінальний процес у справах про кримінальні правопорушення неповнолітніх осіб містить правила про:

- спеціалізацію слідчих і суддів зі здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх;
- невідкладний і першочерговий розгляд справ щодо неповнолітньої особи;
- можливість закритого розгляду справи щодо неповнолітньої особи;
- право на представництво і можливість заміни законного представника у разі невідповідності його інтересів чи дій інтересам неповнолітньої особи;
- обов'язкову участь захисника;
- обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду та всіх інших осіб, що беруть участь у провадженні, роз'яснювати зрозумілою мовою суть процесуальних дій, рішень та їх значення;
- обов'язок представників органів кримінальної юстиції вислуховувати аргументи неповнолітньої особи під час прийняття процесуальних рішень;

- обов'язок здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього;
- можливість видалення неповнолітнього обвинуваченого із зали судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього;
- залучення під час допиту неповнолітньої особи, а також під час інших слідчих дій за її участю, законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря;
- обмеження тривалості допиту неповнолітньої особи без перерви однією годиною, а загалом – не більше двох годин на день;
- обов'язок суду інформувати про судовий розгляд за участю неповнолітнього обвинуваченого службу у справах дітей та підрозділ ювенальної превенції органів Національної поліції і можливість участі представників цих органів у такому розгляді. [9, с.70]

2.1. Передання неповнолітнього чи обвинуваченого під нагляд

Призначення альтернативних заходів запобіжного заходу для неповнолітніх, які вчиняють злочини та проступки, стає все більш популярним, повідомляє Генпрокуратура України. А саме це особисте зобов'язання, особиста порука, домашній арешт. Але найпоширенішим є застосування таких заходів, як передача під нагляд неповнолітніх. Як правило, за ним наглядають батьки або заклад, який виховує неповнолітнього.

Питома вага запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою порівняно з іншими запобіжними заходами становила: у 2019 році – 16%, у 2020 році – 14,4% [10].

Ця тенденція загалом відповідає нормам ст. Стаття 13 Пекінських правил стверджує, що, якщо це можливо, необхідно замінити заходи, альтернативні ув'язненню неповнолітніх, такі як безперервний нагляд, активна виховна робота або влаштування в сім'ю, навчальний заклад чи установу.

Звернемо увагу на те, що у КПК країн СНД, як і в КПК України, передбачено застосування особливого запобіжного заходу щодо неповнолітнього – передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд. Причому в низці країн (ст. 432 КПК Республіки Білорусь, ст. 477 КПК Республіки Молдова, ст. 491 КПК Республіки Казахстан, ст. 423 КПК Російської Федерації) цей захід має пріоритет, оскільки для вирішення питання про запобіжний захід щодо неповнолітнього підозрюваного в кожному випадку необхідно обговорювати можливість передачі його під нагляд. [11, с. 7]

Призначається даний запобіжний захід з огляду на важкість скоєння злочину, психологічний стан неповнолітнього, стан здоров'я, передбачена ефективність такого засобу.

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс дещо змінив перелік осіб, що можуть ініціювати призначення даного запобіжного заходу, ніж це було визначено в КПК 1960 року.

Так, ч. 4, ст. 178 КПК України встановлює, що запобіжні заходи застосовуються під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за клопотанням прокурора; під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора.

Водночас сторона захисту також має право вносити клопотання про обрання запобіжного заходу, що обумовлює закріплений у законодавстві принцип змагальності сторін.[12, с. 468]

Звісно, що при підозрі або обвинуваченні у скоєнні тяжкого чи особливо тяжкого злочину частіше за всього застосовують тримання під

вартою або затримання, тому в даному випадку передання під нагляд це рідкісне явище.

Загалом, в кримінальному судочинстві наразі наявні проблеми зі встановленням та вибором запобіжних заходів, які потребують вирішення. Проте треба завжди розуміти, що тут діє правило «ієрархічності». Тобто кожному окремому провадженню та кожному неповнолітньому потрібно встановлювати запобіжний захід, який би відповідав характеру скоєного злочинного діяння та характеру та психологічному стану обвинуваченого чи підозрюваного.

2.2. Допит неповнолітнього у кримінальному провадженні

Допит підсудного неповнолітнього має свою визначену специфіку. Від його якісного проведення залежить і перебіг справи, і стан неповнолітнього. Тому слід підходити до цієї справи серйозно та зі спеціальною підготовкою.

Пекінські правила передбачають, що компетентні органи державної влади повинні «поважати правовий статус неповнолітнього, сприяти його благополуччю та уникати спричиненню шкоди з урахуванням обставин справи». [13]

Національним законодавством питання допиту неповнолітнього регулюється глави 38 КПК України та іншими статтями даного акту.

Спільний Наказ Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України від 13 вересня 2013 року № 79/867 «Щодо вдосконалення взаємодії з питань додержання прав та інтересів неповнолітніх у кримінальних провадженнях» зазначає, що слідчих для розслідування вказаної категорії кримінальних проваджень потрібно призначати з-поміж осіб, спеціально уповноважених на здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх. [14]

Проте з огляду на практику, керівники підрозділів нерідко нехтують даним правилом.

Регламентация допиту свідка базується не тільки на главі 38 КПК України. Існує низка статей, які також стосуються даного питання. Так, наприклад, стаття 227 КПК України встановлює, що проведення слідчих (розшукових) дій щодо малолітньої або неповнолітньої особи проводиться виключно з присутністю законного представника, педагога або психолога, а за необхідністю – лікаря.

При обранні захисника в такому провадженні слід також обирати спеціально уповноважених проводити захист неповнолітніх.

Стаття 226 КПК України закріплює, що допит неповнолітнього не може тривати більше ніж одну годину без перерви, а загалом понад дві години за один день. Така норма має як позитивні прояви, так і негативні, адже за потребою провести слідчі дії «по гарячим слідам», зокрема, якщо маємо справу зі складними кримінальними провадженнями. Треба не забувати, що з огляду на індивідуальні ознаки, слідчому потрібно встановити контакт з підозрюваним, що є важливою складовою допиту неповнолітнього.

Уповноваженим особам потрібно також пам'ятати про те, що при вирішенні питання щодо застосування до неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, допит в цьому випадку треба проводити самостійно. [15]

Зараз широко обговорюється питання щодо присутності педагога на допиті неповнолітнього, а саме питання того, чи повинен педагог бути знайомим підозрюваному, чи ні. Прихильники першого варіанту аргументують дану позицію з огляду того, що неповнолітній у присутності знайомого бути почувати себе більш комфортно та вільно, при цьому ж прихильники другої позиції стверджують зворотне, що знайому людина буде бентежити та занепокоювати. [16, с.84]

Вважаємо, що лише в крайньому випадку необхідно передбачити участь вчителя при допиті. Однак, коли це неминуче, потрібно з'ясувати, які стосунки підозрюваний має з присутнім викладачем. Звичайно, в ситуації,

коли між ними був або наявний конфлікт, присутність вчителя не тільки неефективна, а й має негативні наслідки.

Статтею 491 Кримінально-процесуального кодексу України передбачено, що в допиті неповнолітніх можуть брати участь лікарі. Така потреба виникає, коли неповнолітні виявляються розумово відсталими. Призначити лікаря з необхідною кваліфікацією для спілкування з такими особами.

Допит неповнолітніх має свої особливості. Після заповнення особистих даних підозрюваного та кола його інтересів, головуючий питає підозрюваного, чи він винний, та надає йому можливість дати свідчення у справі.

Після вільного опису всіх деталей учасники процесу мають право задавати питання. Однак такі питання мають бути чіткими і зрозумілими підліткам. Не допускається постановка навідного питання.

У випадку, коли підсудний визнає себе винним у скоєнні діяння, ставляться деталізуючі та конкретизуючі питання щодо подій злочину, що мають на меті перевірку показань. Іноді неповнолітні, які не скоювали злочин, визнають свою провину з різних причин. Частіше, аби виправдати дорослих, що насправді є винними. Саме тому ставляться такого роду питання, відповідь на котрі могла знати тільки особа, яка дійсно вчинила злочин.

У випадку невизнання провини, допитуючий повинен задавати питання терпляче та з тактом, пояснюючи при цьому наслідки надання недостовірних показань.

Проведення допиту неповнолітнього передбачає, що немає стандартного шаблону проведення такого. В кожному окремому випадку слідчому, котрий буде проводити допит, потрібно самостійно визначати характер та етапи бесіди з неповнолітнім. Добре, якщо слідчий має розуміння основ психології, якщо ж ні, не зайвим була б консультація у спеціаліста на тему як правильно вистроїти розмову, аби не травмувати або злякати дитину.

Це все залежить від особистості неповнолітнього, його соціальності та характеру поведінки і все це повинно бути враховане. [17]

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Крім Кримінального процесуального кодексу провадження у справах неповнолітніх регулюється також міжнародно-правовими документами, які умовно можна поділити на три взаємопов'язані види:

- загальні акти з прав людини (Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод тощо);
- загальні акти з прав дитини (Декларація про права дитини; Конвенція про права дитини, Європейська конвенція про здійснення прав дітей тощо);
- спеціальні акти з прав дитини (Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські принципи); Мінімальні стандартні правила ООН відправлення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила); Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей тощо). [18,]

З прийняттям Мінімальних стандартів правил Організації Об'єднаних націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року, наразі значна увага приділяється здійсненню всіх заходів, що направлені на соціалізацію та створення комфортних умов для розвитку підлітків, включаючи залучення всіх необхідних ресурсів, сім'ї, громадських організацій, шкіл та інших навчальних закладів. Це заходи направлені на скорочення тяги до вчинення злочинних діянь з боку неповнолітніх.

Найбільш розвинені держави світу прагнуть створити умови для неповнолітніх, за якими ті будуть розвиватись та соціалізуватись. Адже значна частина осіб, що вчиняють злочинні діяння у підлітковому віці продовжують займатись цим і при досягненні повноліття.

В Німеччині існує закон «Про суд у справах неповнолітніх» від 1953 р., який закладає основи судочинства у справах щодо неповнолітніх і який діє і донині. Визначальним в даному законі є вікова ознака суб'єкта та застосування до нього принципу індивідуалізації, що діє на кожній із стадій розгляду справи. [19] Даний закон визначає три основні вікові категорії. Кожна яких має свої особливості і правові приписи.

Законодавство Німеччини передбачає три види санкції у відношенні до неповнолітніх, а саме: примусові заходи виховної дії, виправні заходи та покарання. Законодавство не передбачає обов'язкову наявність захисника, існує лише зафіксований перелік справ, за яких його присутність є обов'язковою. Підсудному неповнолітньому надається право вільно обирати адвоката, при цьому батьки та законні представники водночас мають право самостійно обирати йому захисника. Дана позиція не є дуже позитивною, тому що погляди батьків або законних представників іноді можуть не співпадати з інтересами неповнолітнього. Призначення захисника відбувається на тих же підставах і у порядку, що і у справах повнолітніх.

Судова система та законодавство Німеччини передбачають, що роль захисника складається з сприяння виховного характеру процесу та впливу на підсудного, а не домагання більш м'якого покарання. Однак, частіше за всього його участь перетікає у формальність.

Отже, законодавство Німеччини має свої недоліки, проте є багато аспектів, запозичення яких стало б позитивним зрушенням для українського кримінального законодавства.

У Франції кримінальне провадження щодо неповнолітніх має суто реінтеграційну спрямованість, а суб'єктами в такому процесі виступають не тільки неповнолітні, як правопорушники, а й ті, що потрапили в соціально небезпечні ситуації ще до вчинення злочинного діяння. Під поняттям «неповнолітні» законодавство Франції розуміє три вікових групи: до 13 років, від 13 до 16 років та від 16 до 18 років. [20]

Для вивчення та аналізу законодавства Франції треба розуміти, що Кримінальний процесуальний кодекс не відводить провадження щодо неповнолітніх в окремий розділ. Натомість дані питання закріплюються в рамкових законах. Дані закони визначають особливості та специфіку розгляду справ щодо неповнолітніх. Такими нормативно-правовими актами є, наприклад, Ордонанс від 2.02.1945 р., що наразі діє зі змінами, внесеними Законом від 24.02.1951 р. та Ордонанс від 23.12.1958 р.

Французька судова система, що діє у справах неповнолітніх будується на трьох гілках, та з урахуванням компетенції кожної. Це суддя для неповнолітніх, трибунал у справах щодо неповнолітніх та спеціальна палата апеляційних судів, в якій суди мають виключну підсудність щодо всіх видів правопорушень неповнолітніх. [21]

Французькій судовій системі характерна деяка автономність, завдяки якій деякі суб'єкти кримінального провадження щодо неповнолітніх, які наділені владними повноваженнями отримали спеціалізацію. Такими спеціалізованими органами є: прокурор, поліція, ювенальні суди, а також виховні служби, які діють при них та деякі неурядові організації.

Однією з яскравих особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх у Франції є те, що суддя може самостійно провадити досудове розслідування щодо неповнолітніх. Підставою для такого перебігу може бути обов'язкова наявність дослідження неповнолітнього правопорушника та його оточення, яке називається умовно «соціальне досьє». Готують таке досьє спеціалісти-вихователі. [20]

Загалом судова система Франції щодо не повнолітніх будується на принципах запобігання та заходів впливу, сама процедура є майже формальною.

У Нідерландах знаковим є можливість переходу провадження щодо неповнолітнього, який здійснив тяжкий злочин до звичайного провадження, яке застосовується для дорослих. Існує також можливість переходу навпаки, коли особа є віком до 20 років і злочин не має характеру тяжкого, є

можливість переходу до ювенальної юстиції, що вирішується судом. До того ж в Нідерландах наявні широкі дискреційні повноваження поліції, прокурора та суду щодо закриття провадження на підставі виконання неповнолітнім деяких умов. Немає чіткого розмежування юрисдикції ювенальних судів по кримінальним та цивільним справам. А також широкий вибір альтернативних покаранню заходів впливу.

Щодо системи органів, які залучені у провадження щодо неповнолітніх, у Нідерландах наявні: поліція у справах неповнолітніх, ювенальні суди, ювенальні прокурори, ювенальні адвокати, Рада із захисту дітей при Міністерстві юстиції Нідерландів, центри пробації та неурядові організації. [22]

Розвиток України як соціальної та демократичної держави передбачає і протидію злочинності серед неповнолітніх. Завдання держави – посилити додаткові гарантії охорони прав та законних інтересів неповнолітніх, забезпечити їх дієвість. Особливо враховуючи вразливий стан та психологічну незрілість підозрюваних та обвинувачених неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, держава має посилити увагу до закріплення та застосування заходів профілактики та попередження правопорушень неповнолітніх та проти неповнолітніх, захисту прав, свобод та інтересів, а також соціалізацію та підтримку таких, що потрапили до скрутних життєвих обставин.

Аналізуючи досвід зарубіжних країн однозначно можна стверджувати, що є позитивні зміни, які пов'язані саме із запровадженням ювенальної системи. Наразі в Україні створено всі умови для запровадження даної системи, що включає в себе розгляд кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, який здійснюється окремо від стандартних проваджень щодо повнолітніх.

Виділення в окреме кримінальне провадження щодо неповнолітніх буде тільки сприятиме захисту прав та законних інтересів неповнолітнього, а

також водночас зменшиться ризик здійснення тиску з боку дорослих. Вбачається, що такий розвиток може скоротити строки розслідування і розгляду таких проваджень, а отже зменшить вплив на хитку психіку неповнолітнього.

До того ж це буде сприятиме співпраці підозрюваного або обвинуваченого неповнолітнього з суддею, слідчим або прокурором, що стане спонуканням в укладанні угоди про визнання вини, добровільного усунення завданої шкоди кримінальним діянням або примирення з потерпілим. Всі ці фактори загалом мають на меті попередження скоєнню повторного злочину.

З огляду на вищевикладене можна констатувати, що приклади Німеччини та Франції є також добрими прикладами для запозичення українською судовою системою. Відповідно до кримінального процесуального законодавства України, провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акту, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів виховного та медичного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному та касаційному про перегляд прийнятих щодо зазначених питань судових рішень здійснюється суддею або, у разі колективного перегляду, головуючим, уповноваженим на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

Вказані уповноважені особи є звичайними суддями, які здійснюють розгляд кримінальних справ загалом, проте повинні відповідати умовам стажу з морально-етичних поглядів. За українським законодавством, судді, що вповноважені на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від розгляду справ щодо повнолітніх, при цьому справи щодо неповнолітніх в пріоритеті. Вивчаючи судову практику, можна зазначити, що наявна проблема злочинності серед неповнолітніх, а це означає перевантаження суддів, а отже унеможлиблюється ефективно

здійснення виховної функції та приділення уваги деталям справи кожного з підозрюваних чи обвинувачених неповнолітніх.

На противагу у Німеччині існує досить складна ювенальна система, яка передбачає професійний підхід та своєчасний розгляд справи, що в свою чергу створює можливість для розвантаження суддів та забезпечення виховної функції, як найголовнішою складовою кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Запозичення такої системи у Німеччини стало б значним кроком до створення сприятливих умов проведення кримінального провадження щодо неповнолітніх в Україні. Зокрема це включає в себе встановлення ювенальної системи судочинства, поглиблення правової культури як юристів, так і загальної маси населення, переміну у ставленні до суду та посилення характеру ювенальної юстиції.

Не менш важливим та корисним було б запозичення щодо діяльності захисника неповнолітнього, метою якого було б здійснення виховної функції та вибору найбільш прийняттого запобіжного заходу щодо неповнолітнього. Така позиція дозволила б насправді здійснювати перевиховання неповнолітнього, а не просто призначення покарання.

Щодо судової системи Франції, цілком доречно було б запозичити поняття реінтеграційної спрямованості судочинства щодо неповнолітніх та його триступеневої системи. Дана практика дозволила б розвантажити уповноважені щодо неповнолітніх органи.

Не менш позитивною ознакою французької системи судочинства є націленість законодавства більше на заходи впливу, ніж на судову процедуру. Наразі в Україні відбувається прямо протилежне: процедура закріплюється на достатньому рівні, а заходи впливу майже не застосовуються.

Наявна також проблема у застосуванні заходів примусового характеру. Проаналізувавши судову практику та визначивши кількість кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, можна зазначити, що постає проблема у

недостатньому застосування заходів виховного характеру. Однією з причин може бути невеликий ступінь ефективності застосування таких та відсутність деталізації в законі.

Цікавим є приклад Польщі, де регламентація примусових заходів виховного характеру є досить різноманітною та виглядає так:

- оголошення догани;
- широкий перелік різноманітних обмежень;
- компенсація завданої шкоди;
- батьківський контроль;
- контроль з боку педагогічних організацій;
- кураторський контроль;
- обов'язковість відвідування кураторського центру;
- утримання у виховному центрі (у випадку, коли батьки позбавлені батьківських прав);
- направлення до центру соціального виховання;
- утримання у виправному центрі (для осіб старших 17 років та тих, що передбачають особливу загрозу для суспільства);
- призначення основного покарання з відсрочкою виконання вироку суду. [23, с. 2]

Особливу увагу в польській системі судочинства приділяють кураторству над неповнолітніми. Інститут кураторства в Польщі регламентується Законом 1986 р. «Про кураторів з сімейних та кримінальних справ». Закон детально прописує повноваження, права та функції кураторів. Основне завдання кураторів здійснювати контроль майже у всіх сферах життєдіяльності неповнолітнього, це може бути відвідання школи, спілкування у сім'ї, проведення вільного часу та ін. Це дозволяє своєчасно присікти та запобігти скоєнню злочинів, а також допомогти стати на шлях виправлення.

Отже, проаналізований досвід зарубіжних країн базується загалом на функціонуванні ювенальної системи. Основними для такої є принципи

соціальної спрямованості та поєднання примусу і допомоги, саме тому її значення та діяльність виходять за рамки суто судового процесу.

Можна дійти висновку, що запозичення Україною досвіду зарубіжних країн удосконалив кримінальне провадження щодо неповнолітніх та стане значним кроком для неперервного розвитку судової системи в цілому.

ВИСНОВКИ

З прийняттям нового кримінально-процесуального кодексу відбулись певні позитивні зміни, які торкнулись зокрема й інституту кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Однак на практиці залишаються проблеми у процесі роботи з неповнолітніми. Це виражається не стільки у прогалинах в законодавстві, скільки в особливостях віку, психологічного та фізіологічного стану, розумового розвитку та інше.

Однак існують і інші особливості проведення провадження щодо неповнолітніх і які мають бути досить чітко імплементовані на законодавчому рівні. Усунення протиріч та прогалин дозволить створити певні якісні зрушення у даному виді проваджень.

Створення системи, що стане на захисті прав дитини являє собою нагальне питання. Практика показує, що соціальна реабілітація неповнолітніх, що знаходились у конфлікті з законом, показує результати тільки при правильному та справедливому кримінальному провадженні. На стадіях якого було зроблено все для того аби з'ясувати обставини справи, мотиви та особистість підозрюваного.

Саме тому провадження щодо справ неповнолітніх хоч і підкоряється основним положенням кримінального законодавства, проте має і свої виключні особливості, без яких провадження не може бути повноцінним та справедливим, а водночас таким, що має на меті виховний на попереджувальний характер.

Треба розуміти, що робота з неповнолітніми це окрема сфера, яка потребує детального допрацювання на кожній із стадій судового провадження.

При роботі з неповнолітнім важливо пам'ятати, що маємо справу з не до кінця сформованою психікою та браком досвіду. Тому незабезпечення якісно проведеного допиту, тиск з боку родичів, законних представників чи

органів судочинства можуть створити умови, за яких підвищиться ризик повторності у скоєнні злочину.

У зв'язку з тим, що на сьогодні число злочинів, скоєних неповнолітніми є дуже великим, потрібно звертати увагу не тільки на законодавчу складову, а й на запобігання у вигляді ефективного виховання, тому що першочергово це проблема педагогіки.

Розвиток України як соціальної та демократичної держави передбачає і протидію злочинності серед неповнолітніх. Завдання держави – посилити додаткові гарантії охорони прав та законних інтересів неповнолітніх, забезпечити їх дієвість. Особливо враховуючи вразливий стан та психологічну незрілість підозрюваних та обвинувачених неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, держава має посилити увагу до закріплення та застосування заходів профілактики та попередження правопорушень неповнолітніх та проти неповнолітніх, захисту прав, свобод та інтересів, а також соціалізацію та підтримку таких, що потрапили до скрутних життєвих обставин.

Найбільш розвинені держави світу прагнуть створити умови для неповнолітніх, за якими ті будуть розвиватись та соціалізуватись. Адже значна частина осіб, що вчиняють злочинні діяння у підлітковому віці продовжують займатись цим і при досягненні повноліття.

Проаналізований досвід зарубіжних країн базується загалом на функціонуванні ювенальної системи. Основними для такої є принципи соціальної спрямованості та поєднання примусу і допомоги, саме тому її значення та діяльність виходять за рамки суто судового процесу.

Дослідження особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх в сукупності із зарубіжним досвідом дозволить розробити найбільш ефективну систему, що має на меті інноваційний підхід до впливу на осіб, що не досягли повноліття та вперше скоїли злочини.

Наразі маємо необхідність у застосуванні справедливого кримінального провадження щодо неповнолітніх, так як нинішній стан підліткової злочинності бажає мати кращого і саме завдяки вдосконаленню судової системи можемо запобігти її проявам та попередити поширювання злочинів серед неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>

(дата звернення 23.03.2022 р.)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 23.03.2022 р.)

3. Кримінальний кодекс України. Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 23.03.2022 р.)

4. Романюк В.В. Процесуальний аспект вивчення особи неповнолітнього у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх /В.В. Романюк// Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. 2019. № 2. С. 146-156.

5. Середа С.П. К вопросу об уголовной политике в отношении несовершеннолетних // Вестник института: преступление, наказание, исправление. 2014. № 10. С. 79.

6. Щербакова Г. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / Г. Щербакова // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4(12). – С. 207–214.

URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/12-2016/sherbakova.pdf> (дата звернення 23.03.2022 р.)

7. Звіт про діяльність прокуратури у 2020 році (відповідно до ст. 6 Закону України «Про прокуратуру»). С. 45

URL: https://www.gp.gov.ua/ua/zvit_prok?_m=publications&_t=rec&id=289668&download_af=4485 (дата звернення 23.03.2022 р.)

8. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020 рік.

URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1k_2020.xlsx (дата звернення 23.03.2022 р.)

9. Романюк В. В. Процесуальний порядок початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / В. В. Романюк // Проблеми кримінального процесуального законодавства та шляхи їх розв'язання : зб. матеріалів 1 Всеукраїнської наук. – практ. конф. (м. Харків, 23 листоп. 2016 р.). – Частина I / МВС України, Харків нац. Ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С. 68-71

10. Доповідна записка Генеральному прокурору України про результати вивчення стану прокурорського нагляду за додержанням конституційних прав неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених) у кримінальному провадженні.

URL: http://www.gp.gov.ua/ua/task_hunct_gpu.html (дата звернення 23.03.2022 р.)

11. Романюк В. В. Заходи забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх / В. В. Романюк // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2013. - № 3. - С. 114-122.

URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/scientist/84> (дата звернення: 23.03.2022 р.)

12. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: за заг. ред. В.Я. Тація. – Х.: Право, 2012. – 664 с.

13. Мінімальні стандартні правила, які стосуються справляння правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) від 29.11.1985 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text (дата звернення 23.03.2022 р.)

14. Спільний наказ Генерального прокурора України та Міністра внутрішніх справ України «Про вдосконалення взаємодії з питань

додержання прав та інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні» від 09.09.2013 р. №79/867.

URL: http://od.gp.gov.ua/ua/oddoc.html?_m=publication&_t=rec&id=133182&fp=10 (дата звернення 23.03.2022 р.)

15. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей. Генеральна прокуратура України; Наказ від 06.12.2014 № 16гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016900-14#Text> (дата звернення 23.03.2022 р.)

16. Романюк В. В. Деякі особливості допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні / В. В. Романюк // Право і безпека. – 2016. – № 4 (63). С. 81-85.

URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/scientist/84> (дата звернення: 23.03.2022 р.)

17. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина). Рожнова В.В., Савицький Д.О., Конюшенко Я.Ю. та ін.. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 280 с.

18. Романюк В.В. Значення міжнародних нормативно-правових актів для подальшого розвитку кримінального провадження щодо неповнолітніх /В.В. Романюк// International scientific and practical conference «New challenges of legal science in Ukraine and EU countries» Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019. Miskolc: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. 464 pages. P. 382-386.

URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/scientist/84> (дата звернення: 23.03.2022 р.)

19. Погранична С. Участь адвоката у кримінальних справах щодо неповнолітніх за законодавством України та Німеччини: порівняльна характеристика / С. Погранична // Право: історія, теорія, практика. – 2015. - №12. – 111-114 с.

URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/scientist/84> (дата звернення: 23.03.2022 р.)

20. Романюк В.В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх: монографія / В. В. Романюк. – Х.: «Друкарня Мадрид», 2016. – 252 с.

URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/scientist/84> (дата звернення: 23.03.2022 р.)

21. Романюк В.В. Процесуальні особливості початку досудового слідства у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / В. В. Романюк // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 4. С. 110-117

URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/scientist/84> (дата звернення: 23.03.2022 р.)

22. Ювенальна юстиція: за чи проти?

URL: <https://docviewer.yandex.ua/Ювенальна-юстиція/58564bd7a82c>

23. Ботвин Илья Викторович. Принудительные меры воспитательного воздействия: сравнительно-правовое исследование // Уголовная юстиция. 2018. №12.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prinuditelnye-mery-vospitatelnogo-vozdeystviya-sravnitelno-pravovoe-issledovanie/viewer> (дата звернення: 24.03.2022).